

O teologii Lutra po polsku

Szukając własnej drogi zbawienia Marcin Luter zdecydowanie odszedł od teologicznej tradycji Średniowiecza, z której wyrósł, i która ukształtowała go jako wierzącego, zakonnika i człowieka swoich czasów. Odkrycie, iż grzesznik może być usprawiedliwiony jedynie przez wiarę, wyznaczyło podstawy nowej teologii, która podważyła dotychczasowe przywiązanie do ludzkich zasług i dobrych uczynków, prowadzących w powszechnym mniemaniu do nieba. Wraz z odkryciem właściwego wymiaru Bożej sprawiedliwości, przewartościowaniu ulec musiało całe spojrzenie na świat i człowieka, na jego miejsce na ziemi i wśród ludzi. System swoich teologicznych przemyśleń, będący konsekwencją „odkrycia w wieży”, Reformator zawarł w licznych pismach, które składają się na bogatą spuściznę teologiczną, poddawaną wciąż odczytywaniu, zgodnemu z duchem czasów, poszukującemu odpowiedzi, krytycznemu i aktualnemu zarazem.

Spuścizna teologiczna Lutra, którą tworzy wiele pism – od traktatów po katechizmy czy odezwy do różnych adresatów, stała się przedmiotem licznych studiów i dociekań teologicznych, przy czym inaczej postrzegali Lutra jego pierwsi wyznawcy, odmiennie petyści, inaczej Oświecenie ze swoją pochwałą rozumu, a jeszcze inne aspekty Lutrowych poglądów stały w centrum szwedzkiego czy niemieckiego podejścia do dzieła jego myśli i wiary. Jak pisze Karol Karski¹, dopiero pierwsze krytyczne wydanie pism Lutra (tzw. weimarskie) zapoczątkowało przy końcu XIX wieku naukowe i systematyczne badania nad teologią Ojca Reformacji. Wiek XX przyniósł ponadto prace nie tylko ewangelickich, ale także katolickich badaczy i teologów².

Polskie zainteresowanie Lutrem, nie tylko w wymiarze translatorskim³, wymagałoby uporządkowania. Można przy tym podkreślić, że teologia Lutra była i jest przedmiotem rozpraw powstających na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, jest obecna także na łamach czasopism i pism periodycznych, a zagadnienia związane z reformacyjną teologią uwzględniane są ponadto we wstępach poprzedzających polskie przekłady dzieł Lutra.

Niniejszy szkic przedstawia rodzime publikacje dotyczące teologicznych aspektów dorobku Reformatora opublikowane w postaci książek, autorstwa ewangelickich teologów, dostępne w księgozbiorach bibliotecznych, częściowo również w ofertach księgarskich. Są to zarazem tytuły ze współczesnej oferty wydawniczej, warte uwagi i lektury nie tylko w jubileuszowym Roku Reformacji.

W 2007 roku ukazało się zbiorowe opracowanie pt. *Teologia wiary. Teologia ks. Marcina Lutra i Ksiąg Wyznaniowych Kościoła Lutrańskiego*; publikacja wydana pod redakcją ks. prof. Manfreda Uglorza zgromadziła teksty autorstwa ewangelickich duchownych, w tym teologów i wykładowców ChAT-u. Zaprezentowane w obszernym tomie zagadnienia podzielone zostały na kilka bloków tematycznych, które posłużyły rozpatrzeniu myśli teologicznej nie tylko samego Lutra, ale także innych tekstów powstałych w XVI wieku, i tworzących kanon pism lutrańskich. *Bóg, Chrystus i zbawienie, Matka Pana, Człowiek, Kościół, Pismo* – nauka Reformatora ukazana i oceniana jest według tematów najistotniejszych z punktu widzenia wierzącego: Lutrowa wizja Bożej miłości i dzieła stworzenia, wizja pojednania z grzesznym człowiekiem przez ofiarę Chrystusa, odnowienie grzesznika do nowego życia, prawdziwa społeczność wiernych zjednoczonych w Kościele, po obietnicę zbawienia i zwycięstwo Ewangelii. Pośród wielu zagadnień

¹ Szerzej zob.: K. Karski, *Obraz Marcina Lutra na przestrzeni wieków*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” 1997, nr 1, s. 9-16.

² Zob.: W. Pracki, *Ocena dorobku ks. dr. Marcina Lutra we współczesnej teologii katolickiej*, „Ewangelik” 2016, nr 4, s. 59-73.

³ Zob. na stronie Polskiego Towarzystwa Ewangelickiego: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2017/06/sokol_przeklady-lutra.pdf (także: A. Sokół, *Polskie przekłady pism Lutra*, „Ewangelik” 2017, nr 2, s. 58-69).

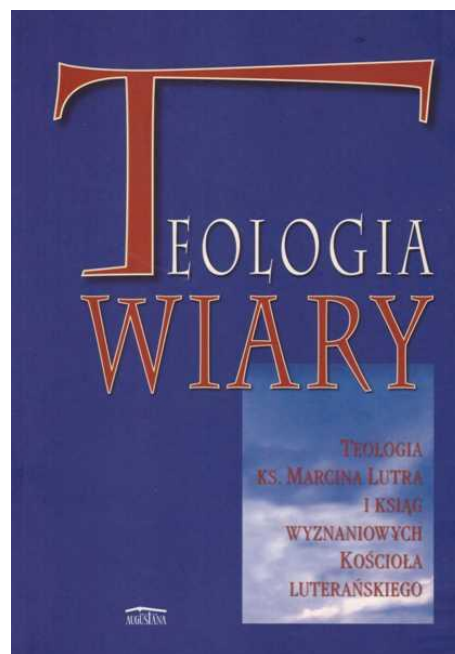
poznajemy m.in. wyobrażenia Lutra na temat Bożego gniewu, który – jak dowodzi ks. Marek J. Uglorz – jest wyrazem sprawiedliwości Stwórcy, reakcją sprawiedliwego Boga na grzech ludzki, skierowaną jednak w kierunku Syna, który składa przed Ojcem swoje doskonałe życie. „*Na Golgocie dokonał się więc sąd. Gniew Boży z powodów grzechu człowieka spotkał Syna Bożego, łaska zaś dzięki zasłudze Chrystusa okazana została człowiekowi.*” (s. 25). W konkluzji wyobrażeń Lutra o karzącym obliczu Najwyższego padnie zatem pocieszenie, że Boży gniew stoi wszak w służbie miłości i jest zaproszeniem do przyjęcia daru zbawienia.

Artykuł o usprawiedliwieniu z wiary stał się przedmiotem rozważań ks. Józefa Pośpiecha⁴; duszpasterz podkreśla, iż odkrycie przez Lutra Boga miłosiernego i zarazem sprawiedliwego stanęło u podstaw nowej teologii, i pomimo upływu czasu wciąż określa pozycję człowieka przed Bogiem, nie tracąc nic ze swej pierwotnej wymowy we współczesnym świecie. Z wiary w usprawiedliwienie, opartej na pełnym zaufaniu w Boży plan zbawienia, zrodziły się dalsze pewniki określające nowe wyznanie – *Solus Christus* (tylko Chrystus), *Sola gratia* (tylko z łaski) po *Sola scriptura* (tylko Pismo). To świadomość ofiary Chrystusa przynosi zmianę myślenia, a nowonarodzony w wyniku tej zmiany człowiek nie żyje już tylko dla siebie ale dla bliźnich, służąc innym „wydaje dobre owoce”, podobnie jak drzewo wydaje je samo z siebie. Luter nie odrzuca wszak dobrych uczynków, które świadczyć mają o wzroście wiary wynikając z wolnej woli wierzącego, współodpowiedzialnego za świat i innych, nie odgrywając znaczącej roli w akcie usprawiedliwienia darowanym z łaski, dla zasługi Syna.

W *Teologii wiary...* należne miejsce znajdują autorskie wypowiedzi dotyczące Chrystusa (ks. bp Ryszard Borski: „Wcielenie Syna Bożego w teologii Marcina Lutra”), wyobrażenie chrześcijańskiej pobożności nierozzerwalnie związanej ze wspomnianym pogłębianiem wiary (ks. Manfred Uglorz: „Pobożność chrześcijańska według pisma Lutra *O wolności chrześcijanina*”), Lutra koncepcja Kościoła jako społeczności wierzących oddanych biblijnemu Słowu (ks. Manfred Uglorz: „Eklezjologia w teologii Marcina Lutra”), Wieczerzy Pańskiej (ks. Manfred Uglorz) po rzeczy ostateczne wyznaczające kres ludzkiego życia (ks. Ryszard Janik: „Refleksje Lutra nad śmiercią”). Zaprezentowane teksty zapewniają wgląd w teologiczną „summę” luteranckiego myślenia, u podstaw którego legły wyobrażenia Lutra o istocie zbawienia.

Omawiana książka została wydana przez „Augustanę” uświetniając jubileusz 15-lecia tego kościelnego wydawcy. Promocja tomu była częścią uroczystych obchodów jubileuszowych (Bielsko-Biała, 27 kwietnia 2007), podczas których *Teologia wiary...* została zaprezentowana przybyłym gościom i uczestnikom spotkania⁵. Przedstawiający książkę ks. dr Adrian Korczago, obecnie biskup diecezji cieszyńskiej, zaznaczył: „*Zyskałiśmy (...) swego rodzaju przewodnik, umożliwiający nie tylko teologom, ale też zainteresowanym czytelnikom zmierzenie się z reformacyjną spuścizną*”. Rozproszone dotychczas prace luteranckich autorów zebrane w postaci jednego tomu mogą stać się lekturą ważną dla duchowych poszukiwań każdego wierzącego.

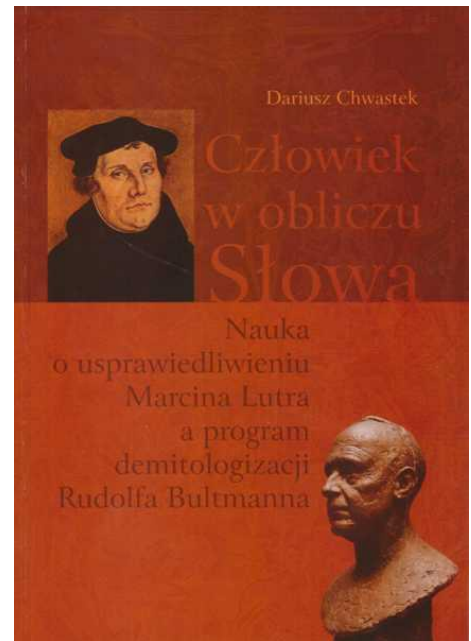
Kolejna wydana praca dotyczy teologii Lutra widzianej przez pryzmat doświadczeń tego XX-wiecznego myśliciela. W książce *Człowiek w obliczu Słowa. Nauka o usprawiedliwieniu Marcina Lutra a program demitologizacji Rudolfa Bultmanna* (2008), ks. dr Dariusz Chwastek podjął próbę porównania dwóch oddalonych w czasie teologicznych systemów – Lutra i Bultmanna (1884-1976). Jak udowadnia, oba są zakorzenione w Słowie, oba wyrastają z egzystencjalnych pytań swoich czasów i z osobistych poszukiwań ich twórców; są odpowiedzią na kryzys wiary i chrześcijaństwa w odległych od siebie stuleciach. Autor książki napisał, iż „*Ambicją projektu demitologizacji jest spowodowanie tego, iż dawne teksty przestaną dotyczyć świata sprzed dwóch tysięcy lat i staną się tekstami o teraźniejszości.*” Program demitologizacji podjęty przez jednego z najbardziej wpływowych ewangelickich teologów swego czasu niesie ze sobą

⁴ Ks. Józef Pośpiech (1930-2003) – proboszcz parafii w Zielonej Górze, biskup diecezji wrocławskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, autor publikacji dotyczących zielonogórskiej parafii, tłumacz pierwszego pełnego przekładu Formuły Zgody (1999).

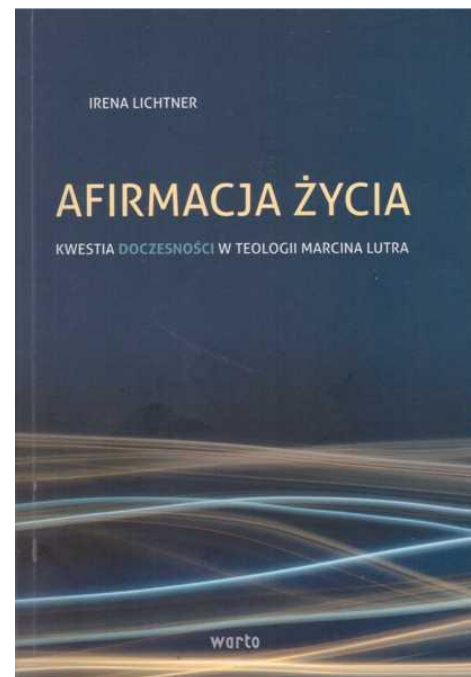
⁵ M. L., *To nasz dom – piętnaście lat „Augustany”*, „Zwiastun Ewangelicki” 2007, nr 9, s. 14-15.

twórcze odczytanie tradycji Reformacji, jej wiary w doniosłość zbawczego czynu Chrystusa, przywiązywania wagi do zwiastowania Słowa i urzeczywistniania darowanej łaski postawą miłości i służby na rzecz bliźniego. Tytułowa nauka o usprawiedliwieniu stanowiąca centrum Lutrowych wyobrażeń o sytuacji człowieka grzesznego przed Bogiem (*simul iustus et peccator*)⁶, dzięki nowym koncepcjom zyskała rozwinięcie uobecniające jej znaczenie. W interpretacji Bultmanna człowiek jest usprawiedliwiony w eschatologicznym wymiarze, pozostając wszak nieodmiennie grzesznikiem w swej doczesnej egzystencji: „... bowiem usprawiedliwiony jest sprawiedliwy u Boga i wyłącznie u Boga, zaś na ziemi jest grzesznikiem. (...) Jego wiara jako akt dziejowy jest zawsze konkretnym postanowieniem w okamgnieniu, to znaczy wiara jest wyłącznie w przewycięzaniu niewiary.” (s. 169). Bultmannowskie podejście do Pisma opiera się na teologii Lutra, stawiając przed wierzącymi te same pytania i odpowiadając na nie w obliczu egzystencjalnych doświadczeń XX wieku; prowadzi do własnego rozumienia sytuacji człowieka grzesznego „tu i teraz” i włączonego w eschatologiczny plan zbawienia. Trzeba przy tym zaznaczyć, że książka ks. D. Chwastka jest publikacją naukową, wymagającą uważnej i pogłębionej lektury. Może okazać się lekturą niełatwą w powszechnym odbiorze, jednak w sposób uporządkowany przybliża naukę Reformatora, z jej inspirującą rolą w duchowych poszukiwaniach późniejszych stuleci.

Trzecia z prezentowanych książek w zwięzły i przejrzysty sposób omawia tytułowe zagadnienia. Irena Lichtner podjęła nieporuszony dotychczas wątek Lutrowej teologii, dotyczący świata, afirmacji życia i doczesności⁷. W dołączonym Słowie wstępnym ks. prof. Bogusław Milerski napisał, że „Lektura tekstu Ireny Lichtner pozwala zrozumieć całościowy charakter reformacji, która nie tylko postulowała nowe odczytanie pryncypiów teologii i odnowę Kościoła, lecz również gruntownie zmieniła nastawienie człowieka do całej rzeczywistości, w tym organizacji życia społecznego, pracy, szkolnictwa, rodziny czy seksualności.” (s. 7). Autorka tym samym postanowiła przedstawić drogę, która zaprowadziła Lutra do zanegowania praktyk zakonnych i średniowiecznego wynoszenia stanu zakonnego ponad życie rodzinne czy świeckie; przedstawiła drogę, która prowadziła ku nowemu spojrzeniu na ziemską egzystencję człowieka, jego możliwości i ograniczenia.

Poznajemy zatem, dlaczego Marcin Luter podważył znaczenie ślubów zakonnych, osądzonych przez niego jako zbędne i nie znajdujące potwierdzenia w Słowie. Dowiadujemy się, w jaki sposób odkrycie obietnicy zbawienia, darowanej człowiekowi w sakramencie chrztu i niezbywalnej potem pomimo potknięć i popełnianych grzechów, doprowadziło zakonnika do afirmacji świata, wraz z jego urokami i przynależnym człowiekowi dążeniem do szczęścia. Od początku istnienia rodzaju ludzkiego istniały obok siebie dwie darowane przez Stwórcę obietnice: doczesna i wieczna; to w obietnicy doczesnej skierowanej do Adama i Ewy („rozmnażajcie się”) Reformator dostrzegł ustanowienie małżeńskiego stanu i rodzicielstwa, nadając duchowy wymiar pogardzanym dotąd stronom

⁶ *Justus et simul peccator* – Luter uważał, że człowiek jest z natury grzeszny i nie może sam zmienić swego postępowania, gdyż nie może odmienić grzeszności swojej natury; wyłącznie Bóg usprawiedliwia człowieka, nie z powodu jego zasług, ale przez czyn i sprawiedliwość Jezusa Chrystusa, stąd formuła „usprawiedliwiony i grzeszny jednocześnie”.

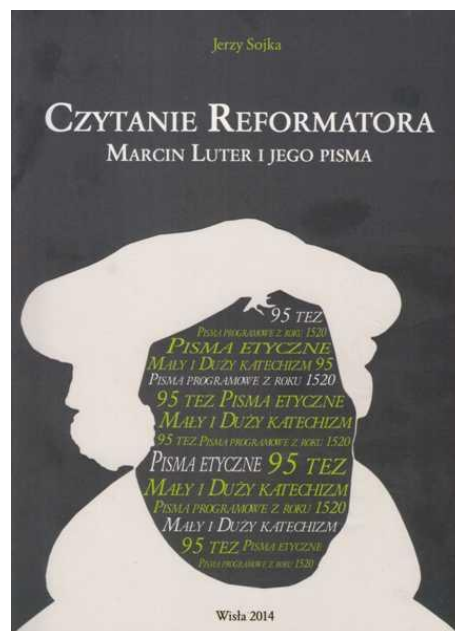
⁷ I. Lichtner, *Afirmacja życia. Kwestia doczesności w teologii Marcina Lutra*, Wydawnictwo „Warto”, Dziegielów 2012.

egzystencji, z ich codziennością, utrudnieniami, ale także radością i cudem stworzenia. „*Dom, zwierzchność, władza świecka, Kościół (...) zostały przez Boga ozdobione blaskiem Bożego Słowa.*” – pisał, przywracając tym formom bycia powagę, dowartościowując zarazem świat zewnętrzny, który dotychczas należało zostawić wybierając Boga. Luter na nowo odkrywa radość życia pozwalając cieszyć się z rzeczy najdrobniejszych, z doczesnych przyjemności, dotąd niegodnych w obliczu drogi do nieba. Odmieniony człowiek, posiadający świadomość niezbywalnej obietnicy zbawienia, potrafi wszak korzystać z darowanej wolności. Pismo chroni go przed hedonizmem, brakiem dystansu, przed zachłyśnięciem się urokami świata i własną wolnością, ponad miarę.

W końcowym rozdziale autorka przedstawia reformacyjne wyobrażenie chrześcijańskiej wolności, wypływającej z afirmacji świata, opartej na Słowie i poszanowaniu dzieła stworzenia. Częścią tego dzieła stworzenia jest sam człowiek wraz z jego cielesnością, seksualnością, pragnieniami i ograniczeniami zarazem. W końcowym rozdziale przedstawione zostały uwagi dotyczące stanu małżeńskiego oraz innych aspektów doczesności, dotychczas demonizowanych, uchodzących za źródło pokus i grzechu, w Lutrowej optyce – płaszczyzny ziemskiej działalności człowieka, miejsca radowania się życiem zgodnie z wolą Stwórcy i ku Jego chwale. Jak pisze Irena Lichtner w podsumowującej ocenie Lutrowego wkładu: „*Zaskakującym jest, że nie kto inny, ale właśnie mnich-Luter stał się uosobieniem „nowej świeckości”, bo stworzył przestrzeń dla radości życia we wszelkich jej wymiarach i co więcej, teologicznie uzasadnił: Lutra szokująca czasami walka o wolność życia obejmowała obronę rozkoszy i radości. Ów stary mnich był rzeczywiście prototypem świeckości.*” (s. 81).

Ostatnia z prezentowanych pozycji to dwutomowy cykl *Czytanie Reformatora. Marcin Luter i jego pisma* (2014; 2017). Autorem książek jest dr Jerzy Sojka, wykładowca Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, znawca luteriańskiej teologii oraz jej współczesnej recepcji i znaczenia. Publikacje dr. Sojki po raz kolejny przybliżają poglądy Ojca Reformacji, z ewolucją jego teologicznej myśli, zakorzenieniem poszczególnych pism teologicznych w dysputach swoich czasów, z ich rolą w postępującym dziele Reformacji. W *Czytaniu Reformatora...*⁸ zaprezentowana została m.in. etyka Lutra wyrastająca z jego teologii, teologii zbawienia darowanego z łaski na mocy ofiary Syna. Etyczne pisma Marcina Lutra⁹ ukazują zarazem katalog postaw, którymi kierować się mają chrześcijanie. O wadze postępowania, które powinno wypływać z wiary, a nie z przymusu zasłużenia na zbawienie, przypomina traktat „O dobrych uczynkach”. Poznajemy powtórzoną potem w katechizmach etyczną interpretację Dekalogu, przedłożoną przez Lutra w odpowiedzi na stawiany mu zarzut nieuznawania dobrych uczynków. Pierwszym jednak i najszlachetniejszym z nich jest wiara w Chrystusa, dopiero na jej ugruntowaniu nabierają znaczenia ludzkie starania, wierność przykazaniom, służba i oddanie. W swoich pismach wypowiada się Reformator na temat najistotniejszych dziedzin życia: małżeństwa, władzy świeckiej i duchowej (urzędu kapłańskiego), handlu czy służby wojskowej (stanu żołnierskiego). Lektura przelanych na papier przemyśleń ukazuje zarazem kształtowanie się protestanckiego etosu postępowania w wymiarze indywidualnym i społecznym. Luter m.in. wyznacza granice władzy, która nie powinna uzurpować sobie prawa do wkraczania w duchowe życie poddanych, gani nieuczciwość czy próżną chęć zysku, przyzwala na wypowiedzenie posłuszeństwa przywódcom, którzy przekroczyliby prawo Boże. Człowiek funkcjonuje w dwóch równoległych porządkach: religijnym i doczesnym, a ludzie wierzący z imperatywem dochowania wierności Ewangelii.

Z zebranymi w obu tomach *Czytania Reformatora...* tekstami już wcześniej mieli okazję zapoznać się czytelnicy „Luteranina”, dwutygodnika parafii ewangelickiej w Wiśle. Opublikowane z czasem w postaci

⁸ Recenzja pierwszej części *Czytania Reformatora...* została zamieszczona na stronie PTEw: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2017/03/rec_sojka_czytanie.pdf.

⁹ O dobrych uczynkach; O życiu małżeńskim; O kupiectwie i lichwie; O świeckiej zwierzchności; Czy żołnierze mogą dostąpić zbawienia? (Pierwsze polskie wydanie: M. Luter, *Pisma etyczne*, Bielsko-Biała 2009).

książek¹⁰ publikacje trafiły do szerszego grona czytelników, umożliwiając wszystkim zainteresowanym poznawanie teologicznej myśli Reformatora z perspektywy jej kształtowania i z perspektywy XVI-wiecznych religijnych sporów. To zarazem zaproszenie do osobistego zmierzenia się z pismami Lutera, które mogą okazać się inspiracją również dla chrześcijan XXI wieku.

Przedstawione książki – od jubileuszowej *Teologii wiary...* po *Afirmację życia...* oraz *Czytanie Reformatora...*, w różnym wymiarze ukazują teologiczną spuściznę Lutera, który – jak podkreślają badacze – teologiem raczej nie był, niemniej w licznych pismach pozostawił swój system teologicznych przemyśleń i pewników, które nadały kształt nowemu wyznaniu i kształtowały ewangelicką teologię przyszłych wieków. Omówione prace stanowią wyraz rodzimego zainteresowania myślowym dziedzictwem Ojca Reformacji, można sądzić, że nie wyczerpują możliwości badawczych podejmowanych przez luterańskich autorów. Dzieło Lutera zasługuje nie tylko w Roku Reformacji na zainteresowanie, propagowanie, podkreślanie jego wagi i znaczenia.

---

¹⁰ Oba tomy *Czytania Reformatora...* dostępne są w internetowej księgarni „Warto”, a także w księgarni ewangelickiej funkcjonującej przy parafii ewangelicko-augsburskiej w Wiśle oraz w ofertach parafialnych.